

Het feest van het Gulden Vlies in Sint-Donaas op 1 en 2 december 1432

De stichting van de ridderorde van het Gulden Vlies werd in het Prinsenhof te Brugge, op 10 januari 1430, door hertog Filips de Goede aangekondigd, bij gelegenheid van zijn huwelijk met Isabella van Portugal. Zijn doel was de katholieke godsdienst te steunen, de riddersstand te eren, en vooral de hoge adel aan zijn persoon en politiek te verbinden. Hij was hoofdman en soeverein van de orde en benoemde zelf de eerste 24 ridders. Nadien zou de aanwerving door koöptatie geschieden naar gelang plaatsen zouden open komen. Het aanvankelijk getal van 1 + 24 leden werd reeds in 1433 op 1 + 30 gebracht. Elk jaar zouden de ridders met de soeverein bijeenkomen op een plechtig «feest», bestaande uit liturgische diensten in het koor van een kollegiale kerk en gesloten vergaderingen in de kapittelzaal of elders, om de gemeenschappelijke belangen te bespreken, afgestorven leden door verkiezing te vervangen en het gedrag van de leden te onderzoeken.

Het eerste feest van de orde werd gehouden in de Sint-Pieterskerk te Rijsel in december 1431. Het volgend jaar was het in Brugge dat Filips de Goede «tenuit festum pro secunda vice in ista ecclesia Sancti Donatiani»¹. In het vooruitzicht van deze feestelijke bijeenkomst werden zitplaatsen in het koorgestoelte van de kanunniken in gereedheid gebracht en versierd met de geschilderde wapenborden van de 25 leden. Volgens de rangorde in het handschrift van J.F. Foppens² werden de plaatsen in het koorgestoelte als volgt voorzien:

1. Handschrift P.J. De Molo, n° 595, Stadsbibliotheek, Brugge.

2. *Epitaphia Brugensia*, copie ingelast voor blz. 1 van het handschrift P.J. De Molo.

Kant van de proost of noordkant:

- Hertog Filips de Goede (1396-1467)
1. Frederik van Meurs (1392-c. 1451)
 2. Antoon van Croy (c. 1390-1475)
 3. Hugo van Lannoy (c. 1384-1456)
 4. Jan van Croy (1395-1472)
 5. *Jan van Luxemburg* (1385-c. 1440)
 6. *Antoon van Vergy* († 1439)
 7. *Pieter van Beaufremont* († 1473)
 8. *Jan van La Trémoille* (c. 1337-c. 1449)
 9. *Jan van Robeke* (c. 1369-1449)
 10. Jaak van Brimeu († vóór 1451)
 11. *Antoon van Toulonion* († 30.9.1432)
 12. *Willem van Vienne* (c. 1360-c. 1435)

Kant van de deken of zuidkant:

1. *Simon van Lalaing* (c. 1405-1476)
2. *Florimond van Brimeu* († 1441)
3. Jan van Komen († 1442)
4. Jan van Crequy (c. 1397-c. 1473)
5. *Jan van L'Isle-Adam* († 1437)
6. David van Brimeu († c. 1451)
7. Filips van Ternant (c. 1400-1456)
8. Roeland van Uitkerke (c. 1385-1442)
9. Boudewijn van Lannoy (c. 1388-1474)
10. Gilbert van Lannoy (1386-1462)
11. Pieter van Luxemburg (1390-1433)
12. *Renier Pot* († 1432)

De vijfentwintig voorbereide plaatsen werden niet allen bezet. Volgens het officieel verslag van griffier Jan Libert³, waren bij de opening van het feest slechts veertien aanwezigen, namelijk Filips de Goede, Frederik van Meurs, An-

3. Wenen, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Protokolle der Ordenskapittel, *Registrum I*, 1431-1461, fol. 4 r^o - 7 r^o: fotokopie en microfilm in Archief van het Bisdom, A. 125.

toon van Croy, Hugo van Lannoy, Jan van Croy, Jaak van Brimeu, Jan van Komen, Jan van Crequy, David van Brimeu, Filips van Ternant, Roeland van Uitkerke, Boudewijn van Lannoy ⁴, Gilbert van Lannoy en Pieter van Luxemburg. De namen van de elf afwezigen zijn in de voorgaande lijst kursief gedrukt. Er waren verscheidene motieven van afwezigheid. Jan van Robeke was wel naar Brugge gekomen, maar kon wegens ongesteldheid de vergaderingen niet bijwonen. Twee leden waren gestorven: Antoon van Toulonion en Renier Pot. Vier afwezigen hadden zich door prokuratie laten vertegenwoordigen: Jan van Luxemburg werd door Jan van Croy vertegenwoordigd; Antoon van Vergy en Pieter van Beaufremont, door Hugo van Lannoy; Jan van L'Isle-Adam, door Roeland van Uitkerke. Drie andere afwezigen waren niet vertegenwoordigd: Jan van La Trémoille, Willem van Vienne en Florimond van Brimeu; deze laatste was in krijgsgevangenschap, zodat het hem onmogelijk was naar Brugge te komen of een prokuratie te zenden. Simon van Lalaing, op 4 december 1431 te Rijsel in de orde opgenomen, moest nog de eed afleggen en het kenteken van de orde ontvangen, hetgeen nadien, op 20 januari 1433, te Gent plaats greep. Toch prijkt de halsketting van het Gulden Vlies rond zijn wapenschild, dat voor hem in Sint-Donaas was geschilderd.

Het feest werd ingeleid door een godsdienstige plechtigheid. De hertog en zijn dertien aanwezige ordebroeders, gehuld in hun zwart fluwelen mantels, met de gouden ketting van het Gulden Vlies over schouders en borst, hadden de voorbehouden ereplaatsen ingenomen. Ook de kanselier, de greffier en de thesaurier, drie funktionarissen van de orde, waren ter plaatse. Verscheidene notabelen en prelaten woonden eveneens de dienst bij, en men mag ver-

4. Zijn geschilderd portret door Jan van Eyck, bewaard in Berlijn-Dahlem, was tentoongesteld te Brugge van 14 tot 30 september 1962: *Het Gulden Vlies, vijf eeuwen kunst en geschiedenis, tentoonstelling in het Groeningemuseum, Catalogus*, 1962, blz. 98-101, met foto.

onderstellen, al wordt dit in het verslag niet vermeld, dat ook de kanunniken van Sint-Donaas, waaronder de beroemde Joris Van der Paele, aanwezig waren. Na afloop van de koordienst begaven de leden van de orde met de funktionarissen zich naar de kapittelzaal, waar een zetel voor de souverain en twee rijen zitplaatsen voor de ridders gereed stonden. Daar begon de plechtige zitting, «ledit souverain séant en son siège et les frères et compagnons dudit ordre séans aussi en sièges parés à dextre et à senestre selon leur ordre»⁵.

De openingsrede, over het belang en het nut van de orde, werd uitgesproken door de kanselier, Johannes Germain, bisschop van Nevers. Daarna schreven de ridders op briefjes de namen van kandidaten ter verkiezing, en elkeen werd door de kanselier ondervraagd omtrent de hoedanigheden en ridderlijke deugden van de voorgestelden.

In de morgen van de volgende dag, dinsdag 2 december, gingen de hertog en de ridders opnieuw zitting houden in de kapittelzaal, waar Pieter van Luxemburg op het kruisbeeld en de heilige relieken persoonlijk de eed bekrachtigde, welke hij in Rijsel door zijn prokurator Filips van Ternant had afgelegd. Daarna ging men over tot de verkiezing van twee nieuwe leden in vervanging van beide afgestorvenen. Elke stemgerechtigde schreef op een briefje de naam van de kandidaat van zijn voorkeur. De kanselier, de greffier en de thesaurier telden de stemmen. De meeste waren uitgebracht op André van Toulonion en Jan van Melun, die respectievelijk als opvolgers van Renier Pot en van Antoon van Toulonion werden aangeduid.

In de namiddag van dezelfde dag kwamen twee edellieden, Jaak van Craon en Rigault van Versailles, een geschil voorleggen: de laatste van de twee beweerde, dat Jaak van Craon zijn krijgsgevangene was, wat door de andere werd ontkend.

Verder werd door de hertog uitdrukkelijk aan Pieter van

5. *Registrum I*, fol. 5 r°.

Luxemburg en aan Jan van Croy verboden geweld te gebruiken tot regeling van de betwisting die, bij gelegenheid van een sterfgeval, tussen hen was opgerezen. Zij beloofden zich aan die beslissing te houden.

Zoals de vorige keer werd ook een onderzoek ingesteld omtrent het gedrag van de leden, zowel van de souverain als van zijn ordebroeders. Er viel niets verkeerd aan te merken, zodat straf noch boete moest worden opgelegd. Een ongunstig bericht was echter toegekomen over het gedrag van de afwezige Jan van La Trémoille, die tegen de eer van het ridderschap zou misdaan hebben. Een bode werd gezonden om hem ter verantwoording te dagvaarden. Daarna werd een verzoekschrift voorgelezen van Jan van Neufchâtel, die men op het feest van de orde te Rijsel, wegens oneerlijk gedrag, had uitgesloten. De smeekbrief betoogde dat hij niets had misdaan, wat zijn uitsluiting uit de orde rechtvaardigde. Er werd echter beslist de genomen maatregel te handhaven.

Tenslotte toonde men aan de vergadering een sierlijk geschreven brief van het koncilie te Bazel aan de kapittelvergadering. Dit 17e algemeen koncilie was op 23 juli 1431 met pauselijke toestemming begonnen, maar werd door paus Eugenius IV, in januari 1432, ontbonden. Toch bleven leden in Bazel vergaderen en zochten blijkbaar de steun van de grote hertog van het Westen. De brief spreekt met lof over zijn ridderorde: «Audemus etiam vos nuncupare non tantum milites mundi, sed Iesu Christi, pro cuius amore tali confraternitati nomen dedisti, sub promissione et desiderio fidem christianam defendendi, statumque et libertatem nostrae matris sanctae Ecclesiae...»⁶.

Tot blijvende herinnering aan het tweede feest van de orde liet men de geschilderde wapenborden in het koorgestoelte van Sint-Donaas. Dit was ook het geval na het elfde

6. De Reiffenberg, *Histoire de l'Ordre de la Toison d'or, depuis son institution jusqu'à la cessation des chapitres généraux*, Brussel, 1830, blz. 10, noot 1.

feest van de orde, in mei 1468 in de Onze-Lieve-Vrouwkerk, waar men thans nog in het koor de twee rijen panelen kan bewonderen, geschilderd door Pieter Coustain ⁷. In het koor echter van de Sint-Salvatorskathedraal ziet men de wapenborden van het dertiende feest, gehouden in april 1478 ⁸. De wapenborden van de Sint-Donaaskathedraal zijn allen, met de afbraak van het kerkgebouw in 1800, spoorloos verdwenen. Zij zijn in gekleurde miniaturen weergegeven in het handschrift van P.J. De Molo, Brugge, Stadsbibliotheek, n^o 595, blz. 27-58 ⁹. Deze sierlijke «insignia aurei velleris» waren nog aanwezig in het koor op 3 augustus 1730, toen de kanunniken beslisten er nieuwe lijsten te laten aanbrengen ¹⁰.

De twee ridders, die in het kapittel van 1432 verkozen werden, André van Toulonion en Jan van Melun, hadden vanzelfsprekend nog geen eigen wapenschild in het koor van Sint-Donaas. De eerste van de twee stierf reeds het volgend jaar. De tweede, Jan van Melun, heer van Antoing, bereikte de ouderdom van ongeveer 86 jaar. Hij stierf op 15 februari 1484 en werd begraven in de kollegiale kerk van Onze-Lieve-Vrouw te Antoing. Zijn geschilderd wapenbord prijkt in de Brugse Onze-Lieve-Vrouwkerk, op de 9e plaats, zuidkant, en eveneens in de Sint-Salvatorskerk op de 12e plaats, zelfde kant.

7. Cf. F. Salet, *La fête de la Toison d'or de 1468*, in *Annales de la Société royale d'archéologie de Bruxelles*, 51, 1962-1966, p. 5-29; Id., *La fête de la Toison d'or et le mariage de Charles le Téméraire, Bruges, mai-juillet, 1468*, in *Handelingen «Société d'Emulation» Brugge*, 106 (1969), blz. 5-16.

8. Cf. A. Viaene, *Het 13e ordekapittel van het Gulden Vlies 1478*, in *Westvlaanderen*, VIII, 1959, blz. 65-67.

9. Deze heraldische afbeeldingen werden uitgegeven door J. Gaillard, *Inscriptions funéraires et monumentales de la Flandre occidentale, Arrondissement de Bruges*, dl. I, Brugge, 1861, blz. 23-34, met enkele wijzigingen; het wapenschild van Renier Pot is in de uitgave eenvoudig: van goud met faas van azuur; in het handschrift De Molo is het gevierendeeld, 1 en 4 van goud met faas van azuur, 2 en 3 een schaakbord van zilver en sabel waarover drie schuin geplaatste zwaarden van keel met handvat van goud.

10. Brugge, Archief van het Bisdop, *Handelingen van het kapittel van Sint-Donaas*, A. 85, blz. 64.

Een van de voornaamste ridders, door Filips de Goede in 1431 benoemd, en op het ordeskapittel van 1432 in Brugge aanwezig, is Gilbert van Lannoy, veldheer, diplomaat, historicus en moralist, overleden in 1462. Hij was het, die Isabella van Portugal in de haven van Sluis mocht verwelkomen en haar met haar gevolg naar Brugge leiden, voor het huwelijk met hertog Filips ¹¹.

B. JANSSENS DE BISTHOVEN

11. *Biographie Nationale*, XII, 1890-1891, kol. 308-322.